

# KOMMERSİYA TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTLARININ KONSEPTUAL ƏSASLARININ TƏTBİQİ ÜZRƏ BƏZİ NƏZƏRİ ASPEKTLƏR

**E.Ə.ƏFƏNDİYEV,**

*İqtisadi elmləri namizədi, Azərbaycan Respublikası Məaliyyə Nazirliyinin  
Uçot siyasəti şöbəsinin müdiri*

**F.Ə.ƏDƏLLAYEVA,**

*Azərbaycan Respublikası Məaliyyə Nazirliyinin Uçot siyasəti şöbəsinin  
müfəttiş müavini - sektor müdiri*

**M.C.ƏMƏMƏDOVƏRƏV,**

*Azərbaycan Respublikası Məaliyyə Nazirliyinin Uçot siyasəti şöbəsinin  
aparıcı mütəxəssisi*

*E-mail: e.afev@vsefin.maliyye.gov.az*

*Açar sözlər: Mühəsibət üsulu, maliyyə hesabatı, milli mühəsibət üsulu standartı, maliyyə hesabatlarının keyfiyyət göstəriciləri, müəssisə və sektori informasiyanın məhdətliliyi, maliyyə hesabatlarının elementləri, qiymətləndirmə, hesabatçı*

*Azərbaycan Respublikası Məaliyyə Nazirliyi*

Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibət Uçotu Standartlarının Konseptual Əsasları standartının ayırma hissəsi olaraq müəssisə hesabatlarının hazırlanması üçün fundamental prinsipləri müəyyənləşdirir.

Konseptual Əsaslarda maliyyə hesabatlarının əsasindəki əsas etimadlar, maliyyə hesabatlarının keyfiyyət göstəriciləri, o cümlədən ardıcılıq, müəssisə, sərbəst və müqəbilə əsasında bilən informasiyanın maliyyə hesabatlarında təqdim edilməsi, maliyyə hesabatları elementlərinin təsnifatı və qiymətləndirilməsi kimi məsələlər də əksini tapmışdır.

Hazırkı məqalədə müəssisə konseptual əsaslarında təqdim edilmiş maliyyə hesabatlarının əsasindəki etimadlar və keyfiyyət göstəriciləri, maliyyə hesabatlarının təsnifatı və qiymətləndirilməsini konkret misallar əsasında şərh edilmişdir.

Notasiya ilə, bu məqalədə maliyyə hesabatları barədə daha ətraflı məlumatlar əldə etmək və onların daha diqqətlə tərtib etməsi üçün də tövsiyəni verəcəkdir.

## **Lİ. TƏYİNƏT, MƏQSƏD, TƏTBİQİ SAHƏ VƏ MALİYYƏ HESABATLARININ MƏQSƏDİ**

Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühəsibət Uçotu Standartlarına uyğun maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında təbii olaraq mühəsibət uçotunun fundamental prinsiplərinin öyrənilməsinə yəqindir.

Maliyyə hesabatlarının şəffaflığına və etibarçılıqlığına təmin edilməsi.

Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühəsibət Uçotu Standartları əsasında maliyyə hesabatlarının tərtib hazırlanması və istifadə edilməsi barədə təbii qalın əsas prinsiplər;



### 1.3. KONSİERSİVA TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTLARININ İKŞASLANDIĞI EHTİMALLAR

Digər amillər nəzərdə tutulmasa, 2 əsas ehtimalda müvafiqə gələ bilər:

- Hesablama metodu;
- Mühasibənin təşkilatın fəaliyyəti.

Hesablama metoduna əsasən peşilər və xərclər təsəvvüfatı əməliyyatların yerinə peşələrdən bu haqq pul vəsaitlərinin və onların dövrləşmələrini daxil etmək və ya xərcləmək zamanı deyil, bu əməliyyatların baş verdiyi anda müvafiq hesabət dövrlərində təmsiləyən əşya kimi hesabata əməliyyat bənzətlərində əks etdirilir.

- Dəyərini ödənilməsinə əhəmiyyətli olmayan məbləğdə işləməyi nəzərdə tutulmuş işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi baş verdiyi anda müvafiq hesabət dövrlərində gəlir kimi təmsil;

- Dəyərini ödənilməsinə əhəmiyyətli olmayan məbləğdə işləməyi nəzərdə tutulmuş işlərin və xidmətlərin dəyəri baş verdiyi anda müvafiq hesabət dövrlərində xərc kimi təmsil;

Hesablama metodunun əməliyyat təsiri haqqında rəhbərlik

Şirkətin hesabət dövrü 31 dekabr 2008-ci ildə başa çatır. Aşağıdakı dövrləşmələr hesabət və xərclər haqqında hesabatda hesablama metodu əsasında 2008-ci və ya 2009-cu ildə əks etdirilir:

#### Müddət 1

2008-ci ilin dekabr ayında gəlir vəsaiti haqlarının hesablanması xərclər 2009-cu ilin yanvar ayında ödənilməsinə bənzəyənə qədər xərc kimi 2008-ci il uçota alınır.

#### Müddət 2

2008-ci ilin dekabr ayında əvvəlki dövrlərdə icarə haqqına ödənilməsinə bənzəyənə qədər xərc kimi 2008-ci il

yanvar ayında gəlir vəsaiti icarə haqqına gəlir hesablanması məbləğ xərc kimi 2009-cu ildə uçota əks etdirilir.

#### Müddət 3

2009-cu ilin aprel ayında başa çatmış 12 aylıq dövrün icarə xərcləri haqqında 2008-ci ilin sentyabr ayında ödənilməsinə bənzəyənə qədər xərc kimi müvafiq olaraq sentyabr - dekabr ayları üçün 4 aylıq xərclər haqqı 2008-ci ildə və yanvar - aprel ayları üçün 8 aylıq xərclər haqqı isə 2009-cu ildə uçota əks etdirilir.

#### Müddət 4

2008-ci ilin dekabr ayında əvvəlki dövrlərdə icarə xərclərinin ödənilməsinə bənzəyənə qədər xərc kimi 2008-ci il uçota alınır.

**Müddət 5** Şirkət icarə məqsədilə əvvəlki dövrlərdə xərclər etmişdir və bu məbləğ 2008-ci ilin dekabr ayında başa çatmışdır. 1 aprel 2009-cu il tarixindən bu müddətə icarə məqsədilə əvvəlki dövrlərdə xərclər etmişdir və bu xidmətlər icarə xərcləri kimi gəlir hesabında əks etdirilir. Bu xərclər yəqin ki, əvvəlki dövrlərdə əks etdirilmişdir. Fəqət əvvəlki dövrlərdə əvvəlki dövrlərdə əks etdirilməmişdir.

30 iyun 2008	21.80
30 sentyabr 2008	27.20
31 dekabr 2008	31.40
31 mart 2009	36.80

Müddət 6 Şirkət icarə məqsədilə əvvəlki dövrlərdə xərclər etmişdir və bu məbləğ 2009-cu ilin yanvar ayında başa çatmışdır. 1 aprel 2009-cu il tarixindən bu müddətə icarə məqsədilə əvvəlki dövrlərdə xərclər etmişdir və bu xidmətlər icarə xərcləri kimi gəlir hesabında əks etdirilir.



## 1.4. MALİYYƏ HESABU TLARININ KİFFİYYƏT XÜSUSİYƏTİ

### 1.4.1. Aşağıdakı

Maliyyə hesabatlarında təqdim olunan informasiyanın məbliyyəti izlədəçilər tərəfindən anlaşılmalıdır. Eyni zamanda, izlədəçilər kommersiya fəaliyyəti və mühasibat üzrə haqqında əsasni biliklərlə məbli olmalı və informasiyanı kifiyət qədər dərindən öyrənməyə hazır olmalıdır. Müasir informasiya, əsasni mərkəbləyən qrup izlədəçilər tərəfindən anlaşılmaması səbəbindən maliyyə hesabatlarında çəkilməməlidir.

### II. Müasirlik

Körün, izləli və gələcək hədəfləri qiyaslandırmaqla izlədəçilərin iqtisadi qərarlar qəbul etmələrinə təsir edən informasiya müasir hesab olmur. İnformasiyanın müasirliyi əsas məbliyyəti və əməliyyədliyiyləndirən əsərlər. Həsi hallarda informasiyanın məbliyyəti əsasni müasirliyi əsərləri üçün kifiyətdir. Digər hallarda isə informasiyanın məbliyyəti və əməliyyədliyi bəzi nəzərə alınmalıdır.

İnformasiya əsərlərində perspektiv və retrospektiv təhlillərin aparılması məsələni əldəgə həsi informasiya müasir hesab olmur.

- Perspektiv təhlil izlədəçilərin keçmiş, cari və gələcək qərarlardan gələcəklə nəticələni propozisiyalarından irəni yaradır.

- Retrospektiv təhlil izlədəçilərin əzi keçmiş qərarlarının əldəgə əli-əliyəni tədqiq etmələrinə irəni yaradır.

### • Əməliyyədliyi

Maliyyə hesabatlarında təqdim edilən təsərləndirən nəzərə alınması və ya təhlil olunması səbəbindən izlədəçilərin bu hesabatlar əsərlərində iqtisadi qərarların qəbul etmələrinə təsir əli bilən informasiya

əməliyyədliyi hesab əsərləri. Əməliyyədliyi köhrət pəsilədə maliyyə hesabatlarında diqqətərlidən göstərilməni məlumatın və ya qəbul vəliyəni əsərləri həssaslıq dəyərindən əsərləri. Həsi ki, əməliyyədliyi informasiyanın kifiyət xüsusiyyətləri ilə deyil, bu informasiyanın məməliyyədliyi məbliyyəti əsərləri ilə əliqərləri.

- Kəməliyyətin təbliqi maliyyə hesabatlarında hər hansı əsərləri məməliyyədliyi kifiyət qədər əməliyyədliyi hesab olmaqla ə həsi izlədəçilərin maliyyə hesabatlarını anlaşılmaması köhrət məsələni ilə həssaslıq əsərlərinin əyən əsərləri təsərləri əsərləri.

- İnformasiyanın nəzərə alınması və ya göstərilməməni, izlədəçilərin təqdim olunan maliyyə hesabatları əsərlərində qəbul ediliyi iqtisadi qərarların təsir göstərmə bilən, ə həsi həsi informasiya əməliyyədliyi hesab olmur.

**Məsəl. İla əsərlərində material əliyyətlərinin 500 man əliyyətləri təsərləri əliyyətləri məbliyyəti əliyyətləri. Bu təsərləri təsərləri əliyyətləri dəyərli 1,000,000 man, əsərləri təsərlərində əliyyətləri qrup material əliyyətləri 500,000 man, və İla əsərləri vergiləməqlə məsələni 2000 man. əliyyətləri əliyyətləri əliyyətləri və əliyyətləri əliyyətləri əliyyətləri? Cəvəb: Təhlil edilən əliyyətləri əməliyyədliyi 100% - təsərləri əliyyətləri məməliyyədliyi 5% - material əliyyətləri məməliyyədliyi 25% - vergiləməqlə məsələni məməliyyədliyi əliyyətləri, əsərləri də heç bir pəsilədə təsərləri əliyyətləri əliyyətləri əliyyətləri. Ləkin vergiləməqlə məsələni əliyyətləri əliyyətləri məməliyyədliyi məməliyyədliyi əliyyətləri.**

### III. Əliyyətləri

Əliyyətləri əliyyətləri əliyyətləri heç bir məsələni və ya əliyyətləri əliyyətləri, nəzərləri qərarların əliyyətləri əliyyətləri əliyyətləri.





Maliyyə hesabatları keçmiş dövr üçün informasiyalar əks etdirməlidir.

#### a) Ardıcılıq

Müqayisə olunan informasiyanın ən müxtəlif xüsusiyyətlərindən biri ardıcılıqdır. Müqayisəlilik prinsipi maliyyə hesabatlarında əks olunan informasiyanın dövrlər dövrə ardıcıl olaraq təqdim olunmasını, qiymətləndirilməsini və təqdim edilməsini tələb edir.

İnformasiyanın ardıcılıq prinsipi ilə rəhbərlik üçün bütün dövrlər arasında eyni hadisələr üçün eyni ölçü metodologiyası tətbiq edilməlidir. Lakin, ardıcılıq prinsipinin tətbiq edilməsi maliyyə hesabatlarının effektivliyinə, müvafiqliyinə və etibarlılığına təhdid törətməmək üçün ölçü əsaslarında dəyişikliklərin edilməsinə imkan yaradır.

İnformasiyanın müvafiqliyi və ardıcılıq maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı müddət olunan ölçü əsasları haqqında bəzi dəyişikliklərin nəzərdə tutulmasını təmin etməlidir. Təbii olaraq ölçü əsaslarında hər hansı dəyişikliklər edildikdə, bu dəyişikliklər onların nəticələri ilə birlikdə aydın şəkildə açıqlanmalıdır.

Müddətə eyni ölçü metodologiyası əvvəlki metodologiyadan fərqlənən müddətə eyni ölçü metodologiyası tətbiq edilməlidir. Təbii olaraq ölçü əsaslarında dəyişikliklərin nəticələri və müvafiqliyi təmin edilməlidir. Təbii olaraq ölçü əsasları maliyyə hesabatında açıqlanmalıdır.

### 1.5. MÜNASİB VƏ ETİBAHLI İNFORMASIYANIN MƏHDUDLUĞU

a) vaxtda təqdimat ilə etibarlılıq arasında tarazlıq

İnformasiyanın müvafiqliyi üçün vaxtda təqdimat edilməsi tələbdir. Təqdimatın vaxtda təqdimatı tələbdir.

Müddətə eyni ölçü informasiya ilə müvafiqliyi təmin edir. Lakin, ölkələr arasında, informasiyanın vaxtda təqdimat olunması məqsədilə müvafiqliyi və digər hadisələrin bütün aspektlərini təmin etməyə imkan verən qədər hesabat vaxtda təqdimat oluna bilər. Bu da maliyyə hesabatlarında təqdimat edilməsi informasiyanın etibarlılığına əlavə imkanlar təqdimat oluna bilər. Ölkələr arasında, hesabatın təqdimat edilməsi bütün aspektlərini təmin etməyə imkan verən qədər hesabat vaxtda təqdimat oluna bilər. Lakin, bundan əvvəl qədər qədər etibarlılıq təmin edilməlidir. Ölkələr arasında, hesabatın təqdimat edilməsi maliyyə hesabatlarının vaxtda təqdimat edilməsindən və etibarlılığından olduqca əlavə imkanlar təmin etməlidir. Ölkələr arasında, hesabatın təqdimat edilməsi maliyyə hesabatlarının vaxtda təqdimat oluna bilər.

b) zamanla və məlumat arasında tarazlıq

Maliyyə hesabatlarında təqdimat olunan informasiyanın vaxtda təqdimat oluna bilər. Bu da maliyyə hesabatlarında etibarlılığına əlavə imkanlar təmin etməlidir. Ölkələr arasında, hesabatın təqdimat edilməsi maliyyə hesabatlarının vaxtda təqdimat oluna bilər.

c) keyfiyyət xüsusiyyətləri arasında tarazlıq

Təqdimatda keyfiyyət xüsusiyyətləri arasında tarazlıq təmin edilməsi tələbdir. Maliyyə hesabatlarının vaxtda təqdimat oluna bilər. Bu da maliyyə hesabatlarında etibarlılığına əlavə imkanlar təmin etməlidir. Ölkələr arasında, hesabatın təqdimat edilməsi maliyyə hesabatlarının vaxtda təqdimat oluna bilər.



edilməsi nəticəsində ətraf mühitin qorunub saxlanması üçün verinə ödənişlərinin axınları məbləğində yazılacaq qonşu əldə olunacaqdır.

**II. ÖHDƏLİK** - müəssisənin keçmiş həssaslarından yazılacaq və iqtisadi məqsətlə əməliyyat gəlirləri çıxılmasından (vətəndaşlar) müəssisədən konars xalis ilə nəticələnən məvənlər hesabına.

Öhdəliklər quruculuq və quruculuq öhdəliklərinə bənzəyir.

**Uzunmüddətli öhdəliklər** - müəssisəyə məxsus olan və məvənlər maliyyə ilində ödənilməsi nəzərdə tutulan məbləğlərdir.

**Qısamüddətli öhdəliklər** - müəssisəyə məxsus olan və məvənlər maliyyə ilində ödənilməsi nəzərdə tutulan məbləğlərdir.

Uzunmüddətli öhdəliklərin hesablanması fərdi ödənilməsi cəmi hesabət dövrlərində nəzərdə tutulduğundan qısamüddətli öhdəliklər kimi qəbul edilir.

**III. KAPİTAL** - bütün öhdəliklər çıxıldıqdan sonra, müəssisənin xalis aktivlərinin dəyəridir.

Kapital bir neçə mənbədən yaranır: hesabın yaradılması ilə əlaqəli, nisbətən kəpəklənən, əməliyyat gəlirlərindən, geri alınmış kəpəklənən (səhənlərdən), kapital çıxılmasından və bəyənəlməmiş məbləğlərdən ibarət olur.

Kapital müəssisənin tanınmış aktivlərindən tanınmış öhdəliklərinin qısamüddətli xalis qalan qalıq dəyəri qismində təsvir edilir.

Məhsul və xalis haqqında hesabın təsviri

**IV. GƏLİR** - məliyyəatçilərin kapital quruculuğu ilə əlaqəli olmayaraq, lakin kapitalda artım ilə nəticələnən və hesabət dövrləri ərzində aktivlərin artımını, daxil olma və ya öhdəliklərin azalması nəticəsində iqtisadi məqsətlərin artımınıdır.

Gəlir əsas və sair gəlirlərdən ibarət olur. Əsas gəlir müəssisənin adı fəaliyyəti zamanı yazılacaq məktəbi bəyənələr ətrafında təsvir edilən gəlirdir.

Sair gəlir müəssisənin adı fəaliyyəti zamanı məqsətlərinə çatmayan və əsas gəlir əlaqəsinə uyğun gəlməyən gəlirdir.

**Məsələn:** Çirəki bir məktəbi bəyənələr fəaliyyəti ilə əlaqəli olaraq ətrafda çirək bəyənələr və bu çirəyi satır. Hesabat dövrlərində çirək satmaq 10000 məhsul təqdim etmişdir. Həmin dövər çirəki məqsətlərinə çatmadan ətrafda çirək satmaq və digər əməliyyatlar 3000 məhsul ətrafında.

Çirəyin bəyənəməsi ilə əlaqəli olan bütün məqsətlərin gəlirlərinin adı fəaliyyəti hesab olunur və əsas gəlir 10000 məhsul məbləğində məhsulərin ətrafında.

İkinci məqsətlərin gəlirlərinin adı fəaliyyəti hesab olunmadığından sair gəlir 3000 məhsul təqdim etmişdir.

Bəyənələr, çirəklərinin ətrafda gəlir 10000 məhsul olaraq ətrafda əldə edilmişdir.

**V. XƏRÇ** - məliyyəatçilərin ətrafda kəpəklənən bəyənəlməməsi ilə əlaqəli olmayaraq, lakin kapitalın azalması ilə nəticələnən, hesabət dövrləri ərzində aktivlərin konars xalis və ya azalması və öhdəliklərin artımını hesabın bəyənələr qalan iqtisadi məqsətlərin azalmasıdır.

Xərçlər əsas və sair xərclərdən ibarət olur.

Əsas xərç müəssisənin adı fəaliyyəti zamanı yazılacaq məktəbi bəyənələr ətrafında təsvir edilən xərçdir.

Sair xərç müəssisənin adı fəaliyyəti zamanı məqsətlərinə çatmayan və əsas xərçlər əlaqəsinə uyğun gəlməyən xərçdir.

**Məsələn:** Çirəki bir məktəbi bəyənələr fəaliyyəti ilə əlaqəli olaraq ətrafda çirək bəyənələr və bu çirəyi satır. Hesabat dövrlərində çirəyin bəyənəməsi ilə əlaqəli məqsətlər



**Gəlir tənziməsi**

Gəlir aktivlərin artması və öhdəliklərin azalması ilə bağlı iqtisadi səmərənin artması haq verdiyi və bu artımı ehtibasi səviyyədə qiymətləndirilməsinə imkan verəcək olduğu hallarda tənzir.

**Xərc tənziməsi**

Xərc aktivlərin azalması və öhdəliklərin artması ilə bağlı iqtisadi səmərənin azalmasını haq verdiyi və bu azalmadan əlbəttə səviyyədə qiymətləndirilməsinə imkan verəcək olduğu hallarda tənzir.

Əksər hallarda, xərclərin və gəlirlərin ayrı-ayrı məbləğləri birtəpə olaqdi olar. Buna gərə də, müvafiqlik (tələpəndirilmə) kəməpəyənəmə əsaslanaraq xərclər və gəlirlər əyni əsaslə tənziməliktir.

Xərclərin gəlirlər ilə birtəpə tələpəndirilməsi mətləbin olmağı hallarında, cəmlə müvafiq hesabət dövrləri arasında sənəməklə və arıclı olaraq bəyöləndirilər. Bəyöləndirilmə ilədə gələcək iqtisadi səmərənin haq verədi gələcəklər dövrlər kəmə xərclərin tənziməsinə təmin etməliktir.

Məsrəflər gələcək iqtisadi səmərənin əsaslə gələcəklərə təbət olmağında, bəbətə cəmlərə əid ədliən gələcək iqtisadi səmərələr Mühəsibət balansında əklərin tənzimə məyadlarına uyğun gələcəklərdə və ya bu məyadlara arıq verədi təməməliktir, bu məsrəflər Mənfəət və zərər haqqında hesabətə də xərc kimi dəfətlə tənzir.

Həmçinin, öhdəlik müvafiq aktiv tənzimədən yaranmağında, zərər Mənfəət və zərər haqqında hesabətə tənzir.

**Maliyyə hesabətləri elementlərinin tənziməsinə dair əkləməsi təhvil.**

Çörəkli də təhviləndirə fəaliyyəti ilə məşğul olmaqla təhədə çörək bəyir və bu çörəyi sənir. Həmənət dövrlərində 1000 mənat dəyərində çörək istəfəklə olmaqla, ləkin bu övlər kəmə sənəq 10000 mənat təqəkl

əməliktir. Çörəyin bəyirilməsi ilə bəğ məsrəflər 7575 mənat təqəkl əməliktir və ya istəfəklə hər bir mənat övlər məyər dəyərli 0,75 mənat olmaqla. Çörəyin əkləməsiyə çəklərinəmə məsrəflə 500 mənat məbləğində təməməliktir. Həmənət dövrlərində çörəkli tənzimə istəfəklə olmaqla təbət və digər əkləməliktir 2000 mənat əməliktir və bu əkləməliktir əkləmə çəklərinəmə ilə bəğ məsrəflər 600 mənat məbləğində olmaqla.

Çörəyin bəyirilməsi ilə bəğ olma bətləki əkləməsiyə çörəkliyin əklə fəaliyyəti bətlə olmağında sənəq bəğ gəlir 10000 mənat məbləğində sənəq gəlir tənzir. Çörəyin bəyirilməsi kəmə məsrəflər gəlirin əklə edilməsi ilə bətləmə bəğ olmağı üçün çörəyi sənəqəndən sənəq xərc kimi 7500 ( $10000 * 0,75$ ) mənat məbləğində tənzir. Çörəyin çəklərinəmə kəmə məsrəflər gəlirin əklə edilməsi ilə bəğ olmağında dəfətlə 500 mənat məbləğində sənəq kimi tənzir. Bətləklə, xərclərin mənat məbləğli 8000 ( $7500+500$ ) mənat məbləğində tənzir.

Əkləməsiyə çörəkliyin əklə fəaliyyəti bətlə olmağında sənəq gəlir kimi 2000 mənat mənat məbləğində tənzir, bu gəlirin əklə edilməsi ilə bəğ olmaqla məsrəflər kəmə dəfətlə xərc kimi 400 mənat məbləğində tənziməliktir sənəqə əklə əkləməliktir.

## 1.8. MALİYYO HESABATLARI ELEMENTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

**Qiymətləndirilmə** - Mühəsibət balansında və ya Mənfəət və zərər haqqında hesabətə də təqəklə əkləmə əkləməsiyə pul əkləməsinə məyərəndirilməsidir.

Qiymətləndirilmə üçün əkləməliktir qiymətləndirilmə əkləmə istəfəklə çörəkliktir:

**(a) İllik dəyər**

- Aktivin illik dəyər əsasında qiymətləndirilməsi onun əldə edilməsi zamanı pul vəsaitlərinin və ya pul vəsaitlərinin ekvivalentlərinin bəhdərlənmiş məbləği və ya verilmiş əvvəlcələrinin (məhsulata verilməmiş qeyri-müəttər aktivlərin, qəbul edilmiş öhdəliklərin, buraxılmış kapital alınmasının) ədədi dəyəri ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin illik dəyər əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin əli içindəki bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi məqsədilə ödənilməsi gözlənilən pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği, yaxud bəzi öhdəliyi əvəzləyən digər vəsaitlərin ədədi dəyəri ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

**(b) Cari dəyər**

- Aktivin cari dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi hal-hazırda analoji aktivlərin əldə edilməsi üçün ödənilməli olan pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin cari dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi onların hal-hazırda yerinə yetirilməsi məqsədilə ödənilməli olan pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin nominal (dökontraktlaşdırma) məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

**(c) Müətləh satış dəyəri**

- Aktivin müətləh satış dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin əli içindəki bu aktivin satılması məqsədində əldə edilə biləcək pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin müətləh bəhdəli dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin əli

içindəki bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi məqsədilə pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin ödənilməli olan nominal (dökontraktlaşdırma) məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

**(ç) Dökontraktlaşdırma dəyəri**

- Aktivin dökontraktlaşdırma dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin əli içindəki bu aktivin istifadəsindən gözlənilən gələcək salis pul vəsaiti daxil-mələrinin hal-hazırkı məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin dökontraktlaşdırma dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin əli içindəki bu öhdəliyin yerinə yetirilməsindən gözlənilən gələcək salis pul vəsaiti daxil-mələrinin hal-hazırkı məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

**(d) Ədədi dəyər**

- Aktivin ədədi dəyər əsasında qiymətləndirilməsi onun müstəqil, yaxud məkanadandırma və bu cür əməliyyat həyata keçirməklə əlaqəli olan təsərrüfatlarında müətləh məqsətdə əldə edilə biləcək məbləğlə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin ədədi dəyər əsasında qiymətləndirilməsi müstəqil, yaxud məkanadandırma və bu cür əməliyyat həyata keçirməklə əlaqəli olan təsərrüfatlarında əməliyyatın icrası zamanı bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan məbləğlə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

Müvafiq Milli Mühəsibət Uçota Standartları əsasında bəhdərlərinə ayrı-ayrı elementləri üzrə istifadə oluna biləcək müxtəlif qiymətləndirmə üsulları müəyyən edilmişdir.

Milli Mühəsibət Uçota Standartları Qərarı qəbul edilmişdir. (Modifikasiya edilmiş illik dəyərlərin) istifadə edil-

müasirə mənası yəqinə. Bu halda, müvafiq dövrlər maliyyə hesabatlarında təqdim olunanın ayın-ayın əyləşlərinə nisbətli qiymətləndirmə vasitələri təbii ölçməni özündə tutur.

## 1.9. KAPİTALIN SAHLANILMASI ÜZƏRİ KONSEPSİYALAR

Mühasibin kapitalı əşyalarıdırın barət əli bilər:

(1) mühasibin maliyyə kapitalı, yəni mühasibəyə qoyulmuş onun xalis aktivlərinin dəyərinə (mühasibin bir kapitalına) bərabər olan investisiyanın nominal dəyəri və ya sərbəst alacaq qabiliyyəti ocaında qiymətləndirilmiş pul vasitələrinin cəmləyi;

(2) mühasibin fiziki imtihaat məhdudluğu və ya bu məhdudluğa təminat olınması tələb olunan resurslar.

Yuxarıda göstərilən kapitalın konseptual müəyyənləşmə mənası olaraq, kapitalın saxlanılmasına dair iki növ konseptiyam qoyulmuşdır:

(a) Maliyyə kapitalının (və ya mühasibəyə qoyulmuş investisiyanın dəyərinin) saxlanılması konseptiyası;

(b) Fiziki kapitalın (və ya mühasibin əməliyyat potensialının) saxlanılması konseptiyası.

Maliyyə kapitalının saxlanılması konseptiyasına uyğun olaraq, kapital pul vasitələrinin nominal vahidlərlə müəyyənləşdirilməsi, nominal vahidlərlə qiymətləndirilmiş pul vasitələrinin hesabət dövri aralında artması mənfəət kimi təsnif edilir. Beləliklə, hesabət dövri aralında mühasibin tərifindən saxlanılan aktivlərin qiymətləndirilməsi artması konseptual baxarıdan mənfəət hesabət olunur. Lakin, təcrübədə, bu məna-

fət aktivlərinin xaricə alınması və ya isəfəli olmasına qədər təməməməkdir.

Maliyyə kapitalının saxlanılması konseptiyasına uyğun olaraq, kapital pul vasitələrinin sərbəst alacaq qabiliyyəti vahidlərlə müəyyənləşdirilməsi, sərbəst alacaq qabiliyyəti vahidlərlə qiymətləndirilmiş pul vasitələrinin hesabət dövri aralında artması mənfəət hesabət olunur. Beləliklə, mühasibin tərifindən saxlanılan aktivlərin qiymətləndirilməsi artması yalnız inflyasiyaya ümumi səviyyəsində artmaq əli bir növ mənfəət hesabət olunur. Ancaq yəni qəti hissəsi kapitalın saxlanılmasına dövlət və kapitalın bir hissəsi hesabət olunur.

Fiziki kapitalın saxlanılması konseptiyasına uyğun olaraq, kapital mühasibin əli məhdudluğu potensialı ilə müəyyənləşdirilir və bu potensialın dövri aralında artması mənfəət hesabət olunur. Əli halda, yalnız mühasibin aktivlərinə və öhdəliklərinə təsir olan bütün qiymət dəyişikliklərinin nəticəsində mühasibin tərifindən saxlanılan aktivlərin dəyərinin artması kapitalın saxlanılmasına dövlət və kapitalın bir hissəsi hesabət olunur.

Qiymətləndirmə standartları və kapitalın saxlanılması konseptiyasını müəyyənləşdirən maliyyə hesabatlarına hazırlanmasında istifadə olunan ucot mədəlləri müəyyənləşdirilməklə, bu hesabatların müasirlik və sərbəst alacaq səviyyələrini təminat edir. Mühasibin sərbəstliyi müasirlikli bərabərlik aralında ümumi təməllə məl olmalıdır.

Maliyyə hesabatlarını hazırlayırdır tərifindən təbii ölçmə əli ucot mədəlləri müvafiq Milli Mühasibat Uçot Standartları ilə müəyyənləşdirilir.

## QO‘SHIQLAR SŪMHASI:

1. *Konstitutsiya Tashkilotlari Uchun Milliy Hisoblash Uchun Standartlarini Konseptual Asoslash*
2. [www.mafyuz.gov.uz](http://www.mafyuz.gov.uz)

*E.O. Abdullayev, F.A. Abdullayeva, M.J. Mammadov*

### **Some Theoretical Aspects of Application of the Conceptual Framework of the National Accounting Standards for Commercial Organizations**

#### **RESUME**

Conceptual framework of the National Accounting Standards for Commercial Organizations is an integral part of the standards, which determines fundamental principles of preparation of financial statements in accordance with the IFRS.

In this article with illustrative examples are given conceptual framework grounding application of the National Accounting Standards for Commercial Organizations, qualitative characteristics of financial statements providing submission of understandable, relevant, reliable and comparable information, as well as recognition and measurement of elements (assets, liabilities, equity, income and expenses) of financial statements.

*E.O. Abdullayev, F.A. Abdullayeva, M.J. Mammadov*

### **Some Theoretical Aspects of Application of the Conceptual Framework of the National Accounting Standards for Commercial Organizations**

#### **SUMMARY**

Conceptual Framework of the National Accounting Standards for Commercial Organizations is an integral part of the standards, which determines fundamental principles of preparation of financial statements in accordance with the IFRS.

In this article with illustrative examples are given conceptual framework grounding application of the National Accounting Standards for Commercial Organizations, qualitative characteristics of financial statements providing submission of understandable, relevant, reliable and comparable information, as well as recognition and measurement of elements (assets, liabilities, equity, income and expenses) of financial statements.